

KONCEPCJA TONGBIAN
JAKO KLUCZ DO ZROZUMIENIA SPOSOBU
POSTRZEGANIA ŚWIATA PRZEZ CHIŃCZYKÓW

Dla zrozumienia chińskiej tradycji niezbędne jest wyjaśnienie kreatywnego procesu przemian jako interakcji uzupełniających się przeciwieństw. W związku z brakiem w chińskiej tradycji zachodnich koncepcji dualistycznych w Chinach wykształcił się korelatywny sposób myślenia o świecie. Odgrywa on istotną rolę w rozważaniach na temat kultury prawnej Chin¹. Często przy analizie chińskiej tradycji, kultury czy polityki brakuje owego korelatywnego chińskiego myślenia. Kluczem do zrozumienia chińskiej tradycji jest wyjaśnienie procesu twórczego w zakresie oddziaływania uzupełniających się przeciwieństw. Wskazywanie powiązań między zjawiskami i bytami wiąże się ze współzależnością filozofii i teorii, które dotyczą porządku świata, co odgrywa doniosłą rolę w procesie zrozumienia kultury, procesów społecznych i polityki w Chinach². Zachodnie racjonalne i logiczne myślenie, oparte na analitycznej, dialektycznej argumentacji skupia się na wyjaśnianiu przyczyn zewnętrznych, chińskie myślenie zaś opiera się na różnego rodzaju analogiach, jest korelatywne.

Myślenie korelatywne można odnaleźć zarówno w klasycznej księdze kosmologii chińskiej – *Yijing* (*Księga Przemian*), w taoizmie, w koncepcjach szkoły *yin-yang*. Współzależne myślenie jest rodzajem myślenia zakorzenionego w nieformalnych i podejmowanych *ad hoc* analogicznych procedurach, które zakładają z jednej strony łączenie, z drugiej zaś różnicowanie. Regulacyjnymi elementami tego sposobu myślenia są wspólne wzorce kulturowe i tradycja, nie zaś przyjęte założenia dotyczące przyczynowości zjawisk. Względna niezależność korelatywnego myślenia od analizy logicznej oznacza, że wieloznaczność, niejasność i niespójność kojarzona z obrazami i metaforami zostaje przeniesiona do bardziej formalnych elementów myśli. W rzeczywistości na pozór chaotyczny czynnik leżący u podstaw porządku korelatywnego ma pozytywne znaczenie, stwarzając okazję do możliwości własnej interpretacji. W przeciwieństwie do racjonalnego sposobu myślenia, dążącego do jednoznaczności, myślenie korelatywne polega na łączeniu znaczeń z obrazami,

¹ Chenshan Tian, *The Ideological Development of Confucianism in the Global Age*, „New Political Science” 2009, t. 31, nr 4, s. 515–516; Chenshan Tian, *Tongbian: A Chinese Strand of Thought*, „Journal of Chinese Philosophy” 2000, t. 27, nr 4, s. 441–468.

² Chenshan Tian, *The Ideological Development...*, s. 516.

które są traktowane jako kompleksy znaczeniowe tworzące kluczowe elementy tego myślenia. Jak wynika, w szczególności (choć nie wyłącznie) z analizy sposobu myślenia przedstawicieli taoizmu, korelatywność nie ma jedynie znaczenia antropocentrycznego. W poglądach przedstawicieli taoizmu pojęcie *de* (cnoty) rozszerza kontekst znaczeniowy na wszelkie zjawiska. Myślenie korelatywne jest podstawowym narzędziem w procesie tworzenia, organizacji i przekazywania klasycznego nauczania w Chinach, począwszy od *Księgi Pieśni* do *Dialogów Konfucjańskich* i *Yijing*.

Najbardziej jaskrawe przejawy tego typu myślenia widoczne były w okresie klasycznym, tj. w okresie dynastii Han (206 r. p.n.e. – 220 r. n.e.). Wówczas stworzono sposób identyfikacji i organizacji różnego rodzaju kategorii rzeczy, zarówno świata natury, jak i społecznego, które były tak przemyślane, aby wnosić znaczący kontekst do życia człowieka. Stworzono między innymi zestaw tabel nazywanych „tabelami pięciu” – „pięciu faz” (drewno, ogień, ziemia, metal, woda), „pięciu kierunków” (północ, wschód, południe, zachód i centrum), „pięciu kolorów” (zielony, czerwony, żółty, biały, czarny). Inne rodzaje korelacji dotyczyły 12 miesięcy, 12 boisk, 28 konstelacji, niebiańskich korzeni i ich ziemskich odgałęzień. Takie klasyfikacje dotyczyły również części ciała, stanów psychofizycznych i afektywnych, stylów rządzenia, pogody, zwierząt domowych, narzędzi technologicznych, ciał niebieskich itd. Jednym z najważniejszych środków do stwarzania takich korelacji było kontrastowanie *yin* i *yang* („zacięionej strony” i „słonecznej strony” góry³). Należy zaznaczyć, że w kontekście myślenia korelatywnego *yang* i *yin* nie należy rozumieć jako „zasad kosmicznych” lub przeciwieństw ontologicznych zakorzenionych w naturze samej rzeczy. Stanowią one raczej heurystyczną pomoc przydatną do odczytywania i opisywania świata odczuwanego na różne sposoby. Choć zawartość wielu współzależnych schematów wydaje się często na pierwszy rzut oka dotyczyć tych samych problemów co w zachodnich naukach przyrodniczych, istnieje zasadnicza różnica w sposobie ich traktowania i postrzegania. W Chinach korelacje nie są stosowane jako środki służące analizie natury rzeczy. Współzależne opisy stanowią jedynie wskazówki, a schematy współzależności umiejscawiają człowieka w otoczeniu zewnętrznym. Być może wynika to z tego, że Chińczycy zajmowali się mniej astronomią niż astrologią, byli o wiele bardziej entuzjastycznie nastawieni do rozwoju geomancji⁴ niż geologii, a nauka zawsze była rozumiana jako ostateczny przedmiot podporządkowany nadrzędnym wartościom ludzkim⁵.

Korelatywne myślenie jest w znacznej mierze dynamicznym i integracyjnym procesem myślenia i rozumienia, który nie opiera się na przedmiotach jako esencji

³ Zob. szerzej: M. Saxter, *The Ying-Yang System of Ancient China: the Yijing Book of Changes as a Pragmatic Metaphor for Change Theory*, „Paideusis – Journal for Interdisciplinary and Cross-Cultural Studies” 1998, t. 1, za: <http://husky1.smu.ca/~paideusis/volume1/n1ms.pdf> [27.01.2014].

⁴ Geomancja – wybór odpowiedniego miejsca na budowę dla uzyskania harmonii z naturą.

⁵ D.L. Hall, R.T. Ames, *Chinese philosophy*, [w:] *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, red. E. Craig, London 1998, za: <http://www.rep.routledge.com/article/G001SECT2> [28.01.2014].

ani nie sprowadza rzeczy lub prezentacji do czystej myśli. Orientacja filozoficzna korelatywnego myślenia nie jest esencjalistyczna ani nie opiera się na przestrzeganiu redukcyjnej fenomenologicznej metodologii. Zamiast tego polega na pozwoleniu rzeczywistości na „mówienie” do ludzi i umożliwieniu uczenia się od konkretnej rzeczywistości, w konkretnych sytuacjach, tworząc przy tym jednocześnie kontekst transcendentny i kontekst globalny. Sposób współzależnego myślenia jest centralny, kontekstowy i dynamiczny. Analizując historię filozofii chińskiej, można dostrzec, że główne zmiany i rozwój są przeprowadzane, inspirowane, utrwalane i wzbogacone przez pierwotny model ontokosmologicznego i hermeneutycznego myślenia, wiedzy, zrozumienia i tłumaczenia znajdujących się w *Yijing*⁶. Znajomość paradygmatów myślenia korelatywnego jest zatem niezbędna dla zrozumienia współczesnej filozofii chińskiej⁷. Często twierdzi się, że sposób myślenia zawarty w *Yijing* charakteryzuje chińską myśl filozoficzną. Koncepcja korelatywnego myślenia zawarta między innymi właśnie w *Yijing* wynika z procesu kompleksowej obserwacji i empatii gwarantującej zrozumienie otaczającego świata. Odczucia osoby wobec danej sytuacji stanowią odzwierciedlenie oddziaływania między *yin* i *yang*, co prowadzi do bezpośredniego doświadczenia dynamiki jedności w dwoistości. Zgodnie z koncepcją współzależności istnieje pięć kroków do zrozumienia rzeczywistości. Oprócz kompleksowej obserwacji i bezpośredniego, prostego i przenikliwego odczucia konieczne jest zrozumienie i myślenie o rzeczywistości za pomocą obrazów. Obrazy w rzeczywistości są formą, jaką przybierają przedmioty lub zdarzenia, które możemy określać jako jawne i pozorne (zauważalne i odczuwalne) rzeczy na świecie. Postrzeganie rzeczy jako obrazów jest oparte na odczuciach (*gan*) jako odpowiedziach (*ying*) na rzeczy, które znajdują się w obszarze naszej percepcji. Odczucia człowieka w konkretnej sytuacji z jednej strony są powiązane z językiem kognitywnym, a z drugiej strony z ideami i intencjami jego umysłu.

Istotę koncepcji korelatywnego myślenia można określić jako *tongbian* – ciągłość poprzez zmianę (*continuity through change*). Pojęcie *tongbian* zostało stworzone przez Chenshana Tiana w celu określenia podstawy chińskiej myśli filozoficznej⁸. *Tongbian* osadza wiele form myślenia w różnych okresach historii. Nurt neokonfucjanizmu w czasach współczesnych, liberalizm ludowy i neoliberalizm ludowy, który rozwinął

⁶ Np. konfucjanizm z okresu dynastii Han Dong Zhongshu 董仲舒; Weijin 魏晉 Neo-taoizm Wang Bi 王弼 i Guo Xiang 郭象; Buddyzm Sui-Tang-Tiantai 天台, Huayan 华严 i Chan 禅; neokonfucjanizm okresu dynastii Song-Ming-Zhou Dunyi, Zhang Zai, Bracia Shao Yong Cheng, Zhu Xi 朱熹 Lu Xiangshan 陆象山 i Wang Yangming 王阳明 i konfucjanizm okresu dynastii Qing – Duan Yucai 段玉裁 i Dai Zhen 戴震.

⁷ Zob. szerzej: Chung-Ying Cheng, *The Yijing: The Creative Origin of Chinese Philosophy*, Oxford 2011.

⁸ Zob. szerzej na temat koncepcji *tongbian*: Chenshan Tian, *Tongbian: A Chinese...*, s. 441–468; Chenshan Tian, *Tongbian in the Chinese Reading of Dialectical Materialism*, „Philosophy East and West” 2002, t. 52, nr 1, s. 126–144.

się w ciągu ostatnich 30 lat reformy gospodarczej, nawiązują do koncepcji *tongbian*. Wszystkie trzy historyczne trendy myślowe opierają się na tradycji i przyjmują *tongbian* jako oś swojego światopoglądu i sposobu myślenia, wyróżniając się tym samym całkowicie z wszelkich form teorii, doktryn, dogmatów i ideologii zachodniego pochodzenia. Koncepcja *tongbian* miała i ma nadal stabilną pozycję wśród chińskich uczonych niezależnie od szkoły, do której przynależeli w danym okresie. Jest ona dostrzegalna zarówno w chińskim marksizmie, określanym jako *biansheng* lub „dialektyka”, jak i w chińskim liberalizmie, zgodnie z którym socjalizm i kapitalizm w ramach jednego państwa chińskiego są określane jako *xiangfan xiang-cheng* (sprzeczne, ale komplementarne)⁹. W rzeczywistości każdy przedimek „nowy” lub „neo-” przed nazwą tradycyjnej chińskiej szkoły filozoficznej („ideologii”) powinien skutkować dostosowaniem jej do realiów współczesności. Ta uwspółcześniona wersja nadal wyraża idee *tongbian*, jednak posługuje się językiem składającym się z nowej terminologii¹⁰. *Tongbian* wpływa na charakterystyczny chiński sposób myślenia opierający się na zestawie cech, które wyznaczają parametry światopoglądu jako ciągłość poprzez zmianę, odwołując się do wielu rzeczywistych, konkretnych, historycznych i dynamicznych zjawisk w Chinach.

Tongbian jest to więc sposób korelatywnego (współzależnego) myślenia w chińskiej tradycji, opartego na zbiorze charakterystycznych cech określających parametry postrzegania świata, które sprowadzają się do koncepcji ciągłości poprzez zmianę. Wyjaśniając pojęcie *tongbian*, należy zacząć od różnorodności i dynamiki zdarzeń historycznych w Chinach. Chińska myśl polityczna charakteryzuje się tym, że: postrzeganie świata stanowi korelację samodzielnych działań, form korelacji jest wiele i są zróżnicowane, funkcjonują na wielu poziomach, w wielu wymiarach i w wielu kategoriach, kontynuacja odbywa się poprzez zmianę, w której niebo i ziemia są powiązane ze sobą, współzależne, a ludzkość widzi siebie jako trwającą w naturze zarówno poprzez korelację z naturą, jak i poprzez dogłębne jej zrozumienie. W koncepcji *tongbian* nie istnieje koncepcja Boga, ale koncepcja drogi – *dao* lub wewnętrznych relacji. Ludzie polegają całkowicie na sobie samych w rozwijaniu swojej inteligencji w celu zrozumienia *dao*. Zmiana stanowi uosobienie ciągłości pomiędzy rzeczami, które nie są całkowicie sprzeczne ze sobą. *Tongbian* jest sposobem ciągłej przemiany pomiędzy dwiema rzeczami – zmieniania się jednej w drugą, wymiany pomiędzy nimi i zamiany miejsca. Co najbardziej charakterystyczne dla tej koncepcji, siłą sprawczą zmian jest uzupełniająca się interakcja pomiędzy dwoma elementami biegunowości, takimi jak *yin* i *yang*.

Korelatywny sposób myślenia opierający się na ciągłości poprzez zmianę wpłynął na ukształtowanie się podstaw chińskiej koncepcji polityki i typowego chińskiego sposobu rozumienia zachodnich koncepcji. Zakres znaczeniowy takich pojęć,

⁹ Chenshan Tian, *Chinese Dialectics: From Yijing to Marxism*, Lexington 2005, s. 174.

¹⁰ Chenshan Tian, *The Ideological Development...*, s. 517.

jak racjonalność, polityka, praworządność, rządy człowieka, prawa, czy demokracja w Chinach, jest odmienny od przyjętego w państwach zachodnich i przedstawia się następująco.

Racjonalność, czyli *lixing*

Racjonalność, czyli *lixing* odwołuje się do *li* (często tłumaczonego jako „rozum”, ale w odniesieniu do korelacji i ciągłości), przy czym koncepcja *tongbian* zawsze zakłada wspólny społeczny kontekst. W związku z brakiem ontologicznego sposobu myślenia proces zrozumienia i wyrażenia koncepcji *dao* (jako sposobu korelacji) nie może być dokonywany w ramach ontologicznego odniesienia. Chińskie rozumienie racjonalności można określić jako *heli*, tj. zgodność z *li*. W języku chińskim racjonalność (*li*) nie ma takiego samego znaczenia jak na Zachodzie. Racjonalność jest urzeczywistniana poprzez uwzględnianie ciągłości pomiędzy rzeczami, zmianą czasów i okoliczności.

Polityka, czyli *zhengzhi*

W koncepcji *tongbian* polityka określana jest pojęciem *zhengzhi*, które oznacza stosowność (także prawość, sprawiedliwość), przepływ, „*dao* rozciąga się odpowiednio do wszystkich zakątków ziemi, wzbogacając życie ludności”¹¹. Stosowność (dobre wychowanie) i harmonia są zachowane w relacjach między władcą a poddanymi (rządzącymi a rządzonymi). Nie istnieje zjawisko zdobywania władzy, gdyż jest ona kojarzona ze służbą ludziom i pomaganiem im w codziennych sprawach. Osoba władcy jest wyznaczana, definiowana, determinowana przez jego cechy charakteru, tak więc kwestionowanie metod rządzenia określających panujący w kraju porządek stanowi jednocześnie krytykę władcy. Dobrzy władcy dbają o lud i uchwalają dobre prawo.

Praworządność, czyli *fazhi*

W Chinach jako „prawo” (*fa*) najczęściej określa się wytyczne administracyjne. Ci, którzy rządzą, powinni odzwierciedlać *dao* społeczeństwa i natury oraz pomagać utrzymywać harmonię. Podczas gdy ludzie na Zachodzie obawiają się, że rząd będzie

¹¹ „*Dao qia zhengzhi, zerun sheng min.*” *The Book of History [Shujing, biming] Ciyuan*, Beijing 1997, s. 1339.

naruszał ich prawa prywatne i dlatego uznają konieczność sprawdzania władzy, to w Chinach wierzą, że każdy rząd ma za cel dbanie o egzystencję narodu. W rezultacie odrzucenie wytycznych wprowadzonych przez rządzących oznacza, że władca nie sprawdził się w realizacji swoich zadań. Ludzie Zachodu mają tendencję do myślenia, że przestrzegają prawa, a nie wytycznych urzędników, natomiast w chińskim odczuciu urzędnik nie może być oddzielony od swojej osobowości i swoich prywatnych działań. W rzeczywistości prawo (*fa*) odgrywa rolę drugorzędną. Pomaga w sytuacjach, w których osoba nie jest w stanie postępować moralnie i etycznie. Jest stosowane wyłącznie w celu skorygowania zachowań poprzez kary. Wywoływanie *fa* oznacza niemożność utrzymania harmonii. W związku z powyższym odwoływanie się do *fa* w kontekście rządów prawa ma niewiele wspólnego z odwoływaniem się do rządów prawa w rozumieniu zachodniej koncepcji.

Rządy człowieka, czyli *renzhi*

Rządy człowieka zgodnie z koncepcją *tongbian* oznaczają bardziej rządy (*ren*) człowieczeństwa i rządy cnoty (*de*). Chińska myśl preferuje rządy najbardziej cnotliwych. W środowisku społecznym każdy chce utrzymać odpowiednie relacje we wszystkich aspektach życia społecznego. W powszechnym rozumieniu wszystkie zasady są uchwalane przez człowieka, a tym samym istotne jest, aby zarządzili ci ludzie, którzy są w stanie zrozumieć ciągłość i korelację między rzeczami oraz osiągnąć i utrzymać harmonię ludzi i społeczeństwa. Polityka nie musi być niezależna od etyki lub *renzhen* (zasada humanitarnych korelacji) i *dezheng* (zasada cnoty moralnej). *Lunli* (etyka) i *daode* (droga i cnota) dosłownie oznaczają urzeczywistnianie drogi, dogłębne zrozumienie odpowiednich i harmonijnych stosunków społecznych oraz ich efektywne pielęgnowanie, realizację, utrzymanie i kształtowanie. Odpowiednie i harmonijne relacje nie mogą zostać nabyte przez współzawodnictwo, ale wymagają *li* i *rang* (rytuału lub stosowności i recepcji) jako trwała, ale plastyczna składnia, za pomocą której człowiek może utrzymywać odpowiednie relacje. Powyższe rozumienie rządów człowieka wyklucza psychologiczny strach przed tyranią.

Prawa, czyli *quanli*

W kontekście *tongbian* prawo (*quanli*) oznacza stosowność i harmonię albo sprawność i właściwe miejsce, jakie każdy powinien znaleźć dla siebie we wspólnocie lub w relacji. Prawa nie są darem Boga ani wynikiem umowy, stanowią naturalną tendencję lub wysiłek wynikający z ludzkich doświadczeń. Taki wysiłek jest związany z realizacją własnej wolności poprzez równość w stosunku do innych osób,

które dzielą wspólnie ciągłość i korelację w ramach konkretnego kontekstu i okoliczności. W związku z tym równość nie jest zdefiniowana w kategoriach własności, ale określana jako pewien zakres warunków i obowiązków związanych z konkretną pozycją jednostki w społeczeństwie czy w danej relacji. Nie ma zatem potrzeby, aby rozdzielić uprawnienia rządowe, gdyż w ramach koncepcji *tongbian* nie istnieją strukturalnie koncepcje z tradycji zachodniej, w szczególności zasada rządów człowieka jako stwarzająca zagrożenie wprowadzenia rządów autorytatywnych. Z perspektywy koncepcji *tongbian* podział władzy nie byłby efektywny, jeśli rządy byłyby rzeczywiście autorytatywne.

Demokracja, czyli *minzhu*

To, jak Chińczycy rozumieją zachodnią koncepcję polityczną demokracji, można dostrzec, badając relacje między władcą i ludem jako współzależne i ciągłe. Xunzi wskazywał, że natura nie stworzyła ludu dla dobra władcy, lecz odwrotnie – dokonuje wyboru władcy dla dobra ludu. Jak twierdził Konfucjusz, ludzie postrzegają władcę jako swoje serce, władca postrzega lud jako swoje ciało. Świętość ciała determinuje świętość serca; uszkodzenie serca następuje, gdy wystąpią szkody dla organizmu. Egzystencja władcy jest zatem zdeterminowana przez lud¹².

Urzeczywistnieniem czy też efektem stosowania w praktyce koncepcji korelacyjnego myślenia jest koncepcja *datong*¹³. Pojęcie *datong* w chińskiej filozofii powstało ponad dwa tysiące lat temu w klasykach konfucjańskich. Tłumaczone jest jako „Wielka Jedność”, „Wielka Wspólnota”, „Wielka Uniwersalność”, „Wielkie Podobieństwo”, „Wielka Harmonia” itp. Pojęcie *datong* wprowadzono po raz pierwszy w rozdziale *Liyun z Księgi Rytuałów*, w którym występuje również rozróżnienie pomiędzy społeczeństwem *datong* i społeczeństwem *xiaokang* (tłumaczonym jako „mały spokój” lub „mniejszy dobrobyt”)¹⁴.

Koncepcja *datong* ma wiele elementów zbieżnych z założeniami oficjalnej ideologii Komunistycznej Partii Chin. Zgodnie z założeniami tej ideologii marksistowska wizja społeczeństwa komunistycznego jest nadal najwyższym ideałem realizowanym

¹² Chenshan Tian, *Max Weber and China's Transition Under the New Leadership*, „Journal of Chinese Political Science” 2003, t. 8, nr 1–2, s. 37–40.

¹³ Na początku XX w. wielki chiński myśliciel i reformator Kang Youwei napisał książkę zatytułowaną *Datong shu* (książka o Wielkiej Wspólnocie), w której wysunął oryginalną i radykalną interpretację pojęcia *datong*, opierając się głównie na *Liyun* i i Komentarzy do Księgi Wiosny i Jesieni, które zawierały teorię postępu w historii ludzkości od epoki chaosu do ery rosnącego pokoju i wreszcie do epoki powszechnego pokoju.

¹⁴ Albert Hung Yee Chen, *The concept of 'Datong' in Chinese philosophy as an expression of the idea of the Common Good*, „University of Hong Kong Faculty of Law Research Paper” 2011, nr 20, s. 1, za: <http://ssrn.com/abstract=1957955> [28.01.2014].

przez państwo i Chińczyków. Ta idea może zostać zrealizowana całkowicie, jeżeli społeczeństwo osiągnie wysoki poziom rozwoju. Rozwój i doskonalenie socjalizmu stanowią długotrwały proces historyczny. Chiny pozostaną przez długi czas we wstępnym stadium socjalizmu i muszą przejść socjalistyczną modernizację¹⁵. Teoria wstępnego stadium socjalizmu oznacza, że pelen socjalizm nie został jeszcze urzeczywistniony. Nie wszystkie środki produkcji zostały uspołecznione i są przedmiotem własności publicznej, w związku z tym nadal będą istnieć nierówności ekonomiczne wśród Chińczyków. *Datong* to koncepcja uniwersalistyczna w sposobie myślenia, a nie partykularna i zależna od danej kultury czy religii. Stanowi cenny wkład do wspólnego dziedzictwa ludzkości. Chociaż ma starożytne pochodzenie, to nadal przemawia do potrzeb, okoliczności i wyzwań współczesnego świata. W Chinach istnieje przekonanie, że myślenie zgodnie z koncepcją *datong* będzie się rozwijać i przyczyniać do rozwoju chińskiej filozofii społecznej i politycznej w XXI wieku. Uważa się bowiem, że ideały socjalizmu i komunizmu mogą być realizowane tylko w trakcie długiego procesu historycznego rozwoju i ewolucji społecznej¹⁶. Oficjalnie mówi się, że rozwój gospodarczy chińskiego społeczeństwa osiągnął poziom *xiaokang*. Wskazuje się przy tym, że w sto lat po powstaniu Komunistycznej Partii Chin (w 2021 r.) Chiny osiągną „wyższy poziom *xiaokang* społeczeństwa”, a w sto lat po powstaniu Chińskiej Republiki Ludowej (2049) – poziom krajów rozwiniętych średniego szczebla i w zasadzie zakończą swoją modernizację¹⁷.

SUMMARY

THE CONCEPT OF *TONGBLAN* AS THE KEY TO UNDERSTAND THE CHINESE PERCEPTION OF THE WORLD

To understand Chinese tradition, it is necessary to clarify the creative process of change as a category of interaction between complementary opposites. In the absence of Western dualistic concept, China has developed a correlative way of thinking about the world. This conception plays an important role in the consideration of the legal culture of China. Unfortunately, often the basis for the analysis of Chinese tradition, culture, and politics lacks this correlative Chinese thinking. Correlative way of thinking based on continuity through change formed not only Chinese philosophy, but also is still forming Chinese reality.

¹⁵ Zob. Preambula Konstytucji ChRL, [w:] *Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej*, przeł. Wu Lan, M. Dargas, Gdańsk 2012.

¹⁶ Albert Hung Yee Chen, *The concept of 'Datong'...*

¹⁷ S. Szafarz, *XVIII Zjazd Komunistycznej Partii Chin – analiza*, „Przegląd Socjalistyczny” 2012, z. 1–4, s. 78–79.